

44. Paulo Freire'de okuryazarlık yöntemi

Zeynep KANTARCI BİNGÖL¹

APA: Kantarcı Bingöl, Z. (2022). Paulo Freire'de Okuryazarlık Yöntemi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (30), 702-721. DOI: 10.29000/rumelide.1192658.

Öz

Paulo Freire (1921-1997) genç yaşlarından itibaren eğitim uygulamalarına yoğun ilgi gösteren Brezilyalı bir eğitimci ve filozoftur. İçinde büyüdüğü sosyal gerçeklikle yüzleşmesi, fikirlerini geliştirmesinde etkili olmuştur. Ailesinin ekonomik durumu yüzünden zor şartlar altında geçen çocukluğu, sosyal sınıflar arasındaki farklılıkları erken yaşlarda görmesini sağlamıştır. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında tarım işçileri ve balıkçılarla geçirdiği zaman, bizzat yaşadığı yoksulluk, tanık olduğu sefil hayatlar, ezilen ve hor görülen insanlar onu kitaplarda yazılanlardan daha çok pedagojik araştırmalarla derinden uğraşmaya yöneltmiştir. Hele ki o dönemlerde Brezilya'da okuma-yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksek olduğu için okuma-yazma meselesi onun için çok önem arz etmektedir. Çünkü onun nazarında insanların okumayı ve yazmayı bilmemeleri büyük bir haksızlıktır ve içerisinde çok büyük adaletsizlikleri barındırmaktadır. En önemlisi okuma-yazma bilmeyenler kendileri için karar vermektен, oy kullanmaktan ve siyasi sürece katılmaktan uzak kalmaktadır. Bu durum Freire'nin zihnini çokça kurcaladığı için insanların içinde buldukları gerçekliğe karşı bakışları hakkında münakaşalar ve tartışmalar yoluyla okuma-yazmaya dair kendince bir dizi teknik geliştirmiştir. Ezberden cümlelerin okunması ve alfabenin harflerinin denenmesine dayalı bir öğrenme yönteminde bir harf simgesinden yola çıkmaktan ziyade hareket noktası olarak bir cümleyi kullanmayı ve bir kelimenin tümlüğü ile başlamayı göz önünde bulundurmuştur. Bu makalede de Freire'nin geliştirdiği bu okuryazarlık yöntemi değerlendirilecektir.

Anahtar kelimeler: Paulo Freire, okuma-yazma, okuryazarlık

The literacy method in Paulo Freire

Abstract

Paulo Freire (1921-1997) was a Brazilian educator and philosopher who showed a keen interest in educational practices from a young age. Confronting the social realities in which he grew up was instrumental in developing his ideas. His childhood, which was spent under difficult conditions due to the economic situation of his family, made him see the differences between social classes at an early age. The time he spent with agricultural workers and fishermen in his childhood and early youth, the poverty he lived personally, the miserable lives he witnessed, the oppressed and despised people led him to engage more deeply in pedagogical research than in books. Especially since the rate of illiteracy was very high in Brazil at that time, the issue of literacy was very important to him. Because in his view, it's a great injustice that people cannot read and write, and it contains great injustices. Most importantly, illiterate people stay away from making decisions for themselves, voting and participating in the political process. As this situation preoccupied Freire a lot, he developed a set of techniques for literacy in his own way, through discussions and debates about people's view of

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü (Muş, Türkiye), z.kantarci@alparslan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3778-1659 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 29.08.2022-kabul tarihi: 20.10.2022; DOI: 10.29000/rumelide.1192658]

the reality in which they live. In a learning method based on reading sentences by heart and trying the letters of the alphabet, he considered using a sentence as a starting point and starting with the integrity of a word rather than starting from a letter symbol. In this article, this literacy method developed by Freire'll be evaluated.

Keywords: Paulo Freire, reading-writing, literacy

Giriş

Son dönemlerde birçok düşünür, filozof ve eğitim bilimci geleneksel olarak niteledikleri eğitim anlayışlarına ve onların yapı taşlarını oluşturan düşüncelere karşı ciddi eleştiriler getirmektedir. Onlar geleneksel eğitim anlayışlarının felsefi dayanakları ve vardıkları sonuçları ile büyük bir açmazın içinde olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre mevcut anlayışların eksiklerini gidermek, yanlışlıklarını düzeltmek, sistemi iyileştirmeye çalışmak yangını körüklemekten başka bir işe yaramaz. Yapılması gereken eğitim sisteminde kaos yaratan anlayışları iyiden iyiye eleştirmek ve yepyeni bir eğitim anlayışı geliştirmektir. Bu noktada “eleştirel pedagoji” adı verilen eleştirel bir eğitim felsefesi karşımıza çıkmaktadır. Adalet ve eşitliğe yönelik sosyal ve eğitsel bir görüş üzerinden şekillenen eleştirel pedagojinin temelinde eğitimin politik olduğu inancı yer alır. Eleştirel pedagoji kendisini insanların gözyaşlarını dindirmeye, acılarını hafifletmeye adanmıştır. Özellikle toplumda marjinalleştirilmiş ve ötekileştirilmeye maruz kalanların zarar görmelerini engellemeye çalışır. Öğrenenlerin gerçekliğinden hareket eden eleştirel pedagojide, öğretmenin öğrencileri ya da öğrencilerin öğretmenleri anlayışının aksine öğrenci olarak öğretmen, öğretmen olarak öğrenci yaklaşımı hâkimdir. Hem öğretmen hem öğrenci karşılıklı olarak etkileşim halindedir, birlikte araştırırlar, birlikte sorgularlar, bilgiye birlikte ulaşırlar. Eleştirel pedagoji anlayışı egemen gücün baskıcı ve ezici koşullarına karşı direnir, sömürgeci ve emperyalist güçlerin karşısına dikilir ve böylece bir korku imparatorluğunun oluşmasını engeller.

Eleştirel pedagoji dendiğinde akla ilk gelen isim Paulo Freire'dir. O, eleştirel pedagojinin temel savlarını ortaya attığı gibi bu alanın önde gelen isimlerine de ilham vermiştir. Onu tüm dünyada tanınan biri haline getiren *Ezilenlerin Pedagojisi* adlı eseri eleştirel pedagoji düşünürlerinin başucu kitabı niteliğindedir. Bu eserde Freire'nin düşünceleri, eğitimin politik bir araç olduğu düşüncesi üzerine yükselir. Freire için eğitim; baskıcı yapıların, hegemonyanın ve statükonun devam ettiricisi olabildiği gibi bilinçlenmenin, özgürleşmenin, insanileşmenin ve demokratikleşmenin taşıyıcısı da olabilir. Buradan hareketle Freire, tahakküm ve kontrol ile insanları statükonun çıkarlarının koruyucusu ve düzenin hizmetkârı olarak yetiştirilmesini sağlayan, otoriter yapılı geleneksel eğitim anlayışlarını *bankacı eğitim modeli* olarak adlandırır. Anlatıya dayalı bu eğitim anlayışında öğretmen, eğitim sürecinin odağında bulunur. Öğrenci bu sürecin pasif alıcısıdır, bir özne olmaktan çok çok uzaktır. Çünkü herhangi bir sorgulama girişiminde bulunmadan öğretmenin anlattıklarını otomatik olarak ezberler, dediklerine harfiyen riayet eder ve ne kadar pırsık ve uysal olursa o kadar iyi bir öğrenci olur. Sormayan, soruşturmayan, düşünmesinin ve yaratıcılığının önüne set çekilen öğrencinin böylesi bir sistem içerisinde kendisini ve dünyayı anlaması, anlamlandırması ve dönüştürmesi mümkün görünmemektedir. Zira öğrenciye kendi gözleriyle gerçekliğe bakmaya müsaade etmeyen bu eğitim anlayışı, gerçekliğin ideolojik araçlarla tahrif edilmesine yardımcı olur.

Bankacı eğitim modeli, öğrencinin ilgi ve beklentilerini karşılamak, potansiyellerini ve yeteneklerini geliştirmektense onun gerçekliğinden kopuk ve yaşamdan uzak bilgileri öğrencinin zihnine boca eder ve eleştirel bir bilinç geliştirmek yerine öğrenciyi kendisine ve dünyasına yabancılaştırır. Freire'nin eleştirilenin hedefindeki bu eğitim anlayışı, toplumdaki hâkim grup ya da sınıfların tahakkümünün bir

aracına dönüşür ve ezilenler eğitimin eliyle baskı altına alındıklarından içinde buldukları durumu kendilerinin kaderi olarak algılamaya başlarlar, mevcut çıkarların kendilerine ait olmadığını göremezler. Buna karşın Freire'nin *bankacı eğitim modelinin* karşısına konumlandığı *problem tanımlayıcı eğitim modeli* onun eğitim ile başarmak istediği bilinçlenme, özgürleşme, insanileşme ve demokratikleşme hedeflerinin gerçekleşmesinin imkânıdır. Bu eğitim anlayışı, insanların kendilerini ve dünyalarını anlamının, yaratıcı olmanın, değiştirmenin ve dönüştürmenin yoludur. Çünkü kendilerine ait bir farkındalık geliştiremeyen, kendileri dışındaki güçler tarafından varoluşları belirlenen, bilinçten uzak, enerjisi tükenmiş, sessizliğe hapsolan, boyun eğen ve kaderciliğe yönelen insanların oluşturduğu sürü, Freire'ye göre ancak ve ancak öğrencinin aktif kılındığı, öğretmeniyle birlikte bilgiyi yapılandırdığı, eleştirel bir gözle realiteye yaklaştığı, yaşamın çelişkilerini fark edebildiği, sorgulamaya dayalı ve diyalog temelli *problem tanımlayıcı eğitim modeli* ile kurtulabilir. Freire, geliştirmek istediği bu eğitim anlayışı ile sömürülen, hor görülen, şeyleştirilen ve ezilen insanların özgürleşmesini sağlamayı istemektedir. Bunu yaparken kesinlikle ezenleri, ezilenler tarafından ezilmek gibi bir niyeti yoktur. O, eğitim yoluyla ezilenlerin bilinç kazanmasını sağlayarak ezme-ezilme durumunu ortadan kaldırmayı ve topyekûn bir insanlaşmanın gerçekleşmesini hayal etmektedir. Onun nazarında insanlaşma, toplumun hor görülen ve ezilenlerinin özgürleşmesi, özgürleşirken de kendilerini ezenleri de özgürleştirme gayretinde olmaları manasına gelmektedir. Çünkü ezen, karşısındakini ezerken aslında kendi insanlığını da tahrif ettiğinin farkında değildir. Bu nedenle ezen-ezilen çelişkinin bir çözüme kavuşması kaçınılmazdır. Ezilenlerin, ezici koşulların üstesinden gelebilmesi için öncelikle eleştirel bilinç (*conscientização*) geliştirmesi gerekir. Eleştirel bilinç gereklidir, fakat yeterli değildir. Derinlemesine düşünme, eylem ile *praksiste* birleştirilmelidir. *Praksis*, dünya üzerine düşünmek ve eylemde bulunmaktır. Amaç dünyayı dönüştürmektir. Ezilenlerin kurtuluşu ancak *praksisten* geçer, ezilenler kendi gerçeklikleriyle yüzleşecek ve dünyalarını dönüştürmek için eylemde bulunacaklardır. Freire bunu eğitimin eliyle yapmaktan yanadır. Ama bu, öğrencilerin yatırım nesnesi, öğretmenin yatırımcı olduğu, öğretmenin iletişim kurmaktansa tahviller çıkardığı ve öğrencilerin bunları alıp ezberlediği (Freire, 2019a: 90) *bankacı eğitim modeli* ile mümkün değildir. Bu nedenle Freire öğrenciyi merkeze alan *problem tanımlayıcı eğitim modelini* bir alternatif olarak sunmakta ve onu hayata geçirmek için var gücüyle mücadele etmektedir. Çünkü Freire insanlardan yaşamlarının mimarları olmalarını ister, yaşamlarının dizginlerini kendi ellerinde tutmalarını ve başrolünde kendilerinin oldukları bir hayatı sürdürmelerini bekler. Bunun gerçekleşmesi için Freire'nin *bankacı eğitim modelinde* bir çelişki olarak gördüğü öğretmen-öğrenci ilişkisi uzlaştırılmalıdır.

Bankacı eğitim modelinde her şeyi bilen öğretmendir, öğrenci hiçbir şey bilmez. Öğretmen ona anlatır, öğretir. Yani yetkeci niteliğe sahip *bankacı eğitim modelinde* bilgi üstten aşağı dikte edilir. Freire'nin önerdiği *problem tanımlayıcı eğitim modelinde* böyle bir anlayışa yer yoktur. Diyaloğun esas alındığı bu eğitim anlayışında öğretmenin öğrenciden, öğrencinin öğretmenden öğrenmesi esastır. Öğretmen de öğrenci de hem öğrenendir hem öğretendir. Öğretmen artık bilginin tek sahibi olmadığı için bir güç unsuru değildir. Öğrenci de artık öğrenme sürecinin pasif alıcısı değil, bu süreçte etkin ve aktiftir. Öğretmen, düşüncelerini öğrencilere dayatmaz bilakis öğrencilerin düşünmesine ve düşündüklerini aktarmasına imkân tanır. Öğrencilerinin gerçekliğe karşı eleştirel olmalarını ve gerçekliği sürekli deşifre etmelerini sağlar. Öğrencilerin yaratıcı güçlerini harekete geçirir, kendilerini aşmalarının olanaklarını bulmaları için rehberlik eder. Bu anlayış değişikliği sayesinde Freire'nin eğitim ile başarmak istediği hedeflere doğru adımlar atılmış olmaktadır. Bu adımlardan bir tanesi de Freire'nin bizatihi kendisinin geliştirmiş olduğu okuryazarlık yöntemidir.

Freire insanları nesne olmaktan kurtararak yaşamlarının öznesi haline dönüşmelerini sağlamak amacıyla okuma-yazma bilmeyenler için kendince bir yöntem geliştirmiştir. Eğitime teorik olduğu kadar

pratikte de büyük katkıları dokunan Freire'nin en önemli başarısı geliştirmiş olduğu bu okuryazarlık yöntemidir. Freire'nin okuryazarlık yöntemi onun *problem tanımlayıcı eğitim modelini* gösterdiği somut bir uygulamadır. O, okuryazarlık yöntemi sayesinde düşüncelerini gerçekleştirme fırsatı bulmuştur. Zaten düşüncelerini teorik düzeyde bırakmayarak pratiğe yansıtabilmiş olması Freire'nin eğitim alanında bir duayen olmasını sağlamıştır. İnsanlar okuma-yazma öğrenirken aynı zamanda kendilik bilinci geliştirecek, içinde buldukları gerçekliğe eleştirel bir gözle bakmayı öğrenecek, yaşadıkları toplumda söz sahibi olarak toplumun değişim ve dönüşümüne katkı sunacaklardır (Freire, 2019a: 129). Bu nedenle Freire insanları hem kendi hayatlarında hem de toplumda yaşanan değişimde rol alabilmek için okuryazar olmaya güdülemiştir. Ona göre okuma-yazma süreci bireysel güçlenme ve sosyal değişimden ayrı düşünülemez. İnsanların nasıl okunup yazılacağını bilmeden peşine düştükleri hedeflere ulaşmaları mümkün değildir (Kincheloe, 2018: 131).

1. Freire'de okuma-yazmanın neliği

Okuryazarlık kısaca okuyabilme ve yazabilme durumu olarak tanımlanır. Buna istinaden de okuyup yazabilen bir kişi okuryazar diye tabir edilir. Okuryazar olan kişi bir dilin ses sistemine göre oluşturulmuş metindeki harfleri çözümler ve seslendirir, harfleri çizer, birleştirir, yazım ve imla kurallarına dikkat eder ve kendisi de bu ses sistemine dayalı yazılı bir metin oluşturur. Bu, okuma-yazmanın mekaniğidir. Kişinin bu okuma-yazma işine muktedir oluşu onu günlük yaşantısında etkin kılar, okuryazar olması sayesinde yaşam içinde daha katılımcı bir kişi haline gelir. Mesela, okuryazar olan bir kişi çarşıda, pazarda işlerini kimseye gerek kalmadan görebilir, tek başına seyahat edebilir, resmi işlerini halledebilmek için gerekli adımları takip edebilir, kendisine gelen bir dilekçede yazanları anlayabilir, ona karşılık verebilir ve daha birçok işi başka birisine muhtaç olmadan yapabilir. Fakat Freire okuryazarlık derken onun sadece mekaniğinden ve günlük hayattaki işleri kolaylaştırmasından bahsetmez. Onun okuryazarlıktan beklentisi bunlardan çok daha fazlasıdır. O, okuma-yazmayı öğrenmenin daha geniş sonuçları üzerinde durmaktadır. Freire Şili'de sürgün olduğu zamanların birinde okuryazarlık çalışmaları yaptığı bir tarım reformu bölgesinde okuma-yazmayı öğrenenler tarafından ağaç gövdelerine oyulan cümleleri ve sözcükleri gördüğünde çok şaşırılmış ve mutlu olmuştur. Freire için onlar sözcükleri ekenlerdir. Fakat Freire, şu an okuryazar olmayan insanların ettikleri sözcükler ve cümlelerle hemen yarına okuryazar olabileceğinin düşünülmesini istemez. Ona göre bir topluluk ancak hem maddi hem manevi yeni toplumsal ihtiyaçlar gerektirdiği zaman okuryazar olur. Böyle bir değişim yaşanmadan önce Freire sözcük ve cümle ekme oyunları ile ancak okuyup yazmaya yardımcı olunacağını söylemektedir (Freire, 2019b: 167). Oysa Freire'de okuryazarlık metinlerin, kurumların, sosyal pratiklerin, televizyon ve film gibi kültürel formların seçici ilgilerini açığa çıkarmak için onların ideolojik boyutlarının örtüsünü kaldırmanın ve kodlarını çözenin üstesinden gelebilir halde olmaya yaramaktadır (McLaren, 1994: 307). Ashında Freire, okuryazarlığın politik, ideolojik, kültürel ve ekonomik boyutları üzerine eğilmekte ve okuryazarlığın amacını insanlarda eleştirel bir anlayış geliştirmek olarak belirlemektedir. Elbette okuyabilmek ve yazabilmek büyük bir maharettir, okuma-yazmanın mantığını çözme insanı okuryazar yapar, fakat Freire için asıl okuryazarlık insanın gizli saklı güçlerini hareket geçirmek ve eyleme dökmektir. İnsanlar okuryazar olurken aynı zamanda kendilerini değiştirmek ve dünya yüzünde etkin ve yetkin olabilmede harekete geçmek için güçlenmiş olurlar. Freire'nin zamanlarında Brezilya'da okuryazar olmayanların nasıl oy kullanacaklarını bilmedikleri ileri sürülürdü (Freire, 2021b: 131). Hatta daha da ileri gidilerek okuryazar olmayanların düşünme, karar verme ya da seçim yapma yeteneklerinden yoksun oldukları ve bu kişilere oy hakkı tanınmaması gerektiği söylenirdi. Okuryazar olamayan birinin seçse seçse ülkeye zararı dokunan birini seçeceği belirtilirdi (Freire, 2021b: 276). Okumaz-yazmazlar kendi talihleri üzerinde söz sahibi olamadıkları gibi okumaz-yazmazlıkla mücadele edilmediği müddetçe demokrasi zayıflayacak, adil

olamayan, asimetrik iktidar ilişkileri daha da güçlenecektir. Bu yüzden Freire için okuryazarlık anlamına gelen sözcüğün okunması ile dünyanın okunması arasındaki bağlantının kurulması şarttır (Macedo ve N. Freire, 2019: 21). Bu tarz bir okuryazarlık, toplum alt gruplarının bireysel ve toplumsal güçlenme için gerekli bilgi ve becerileri öğrenme koşullarını sağlayan politika ve kültürel yurttaşlığın bir şeklidir (Giroux, 1993: 367).

Freire, okuma-yazmayı mango ağaçlarıyla kaplı evinin arka bahçesinde, anne ve babasının ondan daha geniş olan dünyalarının aksine kendi dünyasından sözcüklerle ağaç çubuklarını tebeşir, yeri karatahta yaparak öğrendiğinden (Freire ve Macedo, 1998: 75-76) bahsederken evinin bahçesindeki nesnelere kurduğu bağ ve bu bağı anlamlandırma ile okuryazarlığa ilk adım atışından söz etmektedir. O, bu deneyimiyle daha sözcükleri okumayı öğrenmeden evvel dünyayı okumayı öğrenmiştir. Freire'ye göre okuma-yazmayı öğrenmenin, insanın sözcükleri okumaya başlamadan önce yaptığı dünyayı okuma işine dayanmalıdır. Tarihsel sürece bakıldığında da insanoğlunun önce dünyayı değiştirdiğini, ardından dünyayı açıkça ilan ettiğini ve sonra sözcükleri yazdığı görülür. İnsanoğlu işe önce A'yı, F'yi, N'yi adlandırmakla başlamadı, işe öncelikle dünyayı yakalamakla başlamıştır (Berthoff, 1998: 20). Akabinde Freire şu saptamayı yapmıştır:

Dünyayı okuma, daima sözcüğü okumanın önünden gider ve sözcükleri okuma, sürekli dünyayı okuma anlamına gelir. Daha önce de ileri sürdüğüm gibi, sözcükten dünyaya olan bu hareket daima vardır; hatta konuşulan sözcük bizim dünyayı okumamızdan kaynaklanır. Ancak bir biçimde daha da ileri gidebilir ve diyebiliriz ki; sözcüğü okuma yalnızca dünyayı okumanın değil; onu belirli bir biçimde yazmanın ya da yeniden yazmanın, yani onu bilinçli, pratik çalışma yoluyla dönüştürmenin de ardından gelir. Bence, okuma-yazma sürecinin merkezinde bu devingen hareket vardır (Freire ve Macedo, 1998: 79).

Freire, dünyanın okunması ve sözcüğün okunması üzerinde ısrarla durmaktadır. Ne tek başına sözcüğün okunmasından ne de sadece dünyanın okunmasından bahseder. Onun için her ikisinin diyalektik bir dayanışma içinde olması gerekir. Bununla birlikte Freire dünya-bilinç-pratik-kuram-dünyanın okunması-sözcüğün okunması-bağlam-metin arasındaki ilişkileri, kavranan ve içine yerleşilen diyalektik durumla tutarlı olmak şartıyla ortaya konulmasından söz etmektedir (Freire, 2021b: 125-126). Nasıl ki bir biyoloji öğretmenin biyoloji öğretirken onu bütününe çerçevesinden koparmadan ele almak zorunda olduğu gibi okuryazarlık söz konusu olduğunda aynı durum geçerlidir. Okuryazar olmak isteyen kişi cümleleri, ifadeleri, sözcükleri okuyup yazmayı öğrenmek ister. Sözcüklerin okunması ve yazması da dünyanın okunması ile mümkündür. Dünyayı okuma ve yeniden okuma deneyiminden yoksun bir insana sözcüğü okumayı ve yazmayı öğretmek bilimsel, siyasi ve pedagojik açıdan kusurludur (Freire, 2021b: 95). Zaten sözcükleri öğrenmek, ezberlemek ve yazmak ama onun ne ifade ettiğine vakıf olunmadığı sürece etkisizdir. Freire, okuma-yazma çalışmalarının yürütüldüğü Monte Mario adlı bir balıkçı kasabasına ziyareti sırasında orada bulunan birkaç insana küçücük kasabanın kendine özgü bitkilerini, tipik evlerini, denizdeki balıkçı kayıklarını ve yöreye özgü *bonito* balığını avlayan bir balıkçının olduğu bir çizim gösterilmiştir. Bu birkaç adam bir müddet bu çizime baktıktan sonra sanki sözleşmişler gibi ayağa kalkarak önce çizime doğru gitmişler sonra dışarı bakmışlar, şaşırılmışlarına yine birbirlerine ve çizime bakarak "Bu Monte Mario. Monte Mario işte böyle bir yer ve biz bunu bilmiyorduk." Freire, temsil edici bu anekdot üzerinden okuma-yazma çalışmalarının katılımcıların dünyalarından belirli bir uzaklığa erişmelerine ve onu tanımaya başlamalarına yol açtığını göstermektedir (Berthoff, 1998: 24-25). Burada Freire'nin titizlikle üzerinde durduğu husus okuma-yazma öğrenenlerin ister gizliden isterse açıktan olsun okuma-yazma öğrenenlere kendi dünyayı okumalarını dayatmaması ve bu okumanın çerçevesine içeriğin öğretilmesini yerleştirmemeleridir. Aksine eğitimci kendi dünyayı okumasını sunarken kendisinin sunduğundan farklı, bazen de

kendisinininkiyle uzlaşmayan dünyayı okuma biçimlerinin de var olduğunu göstermeyi unutmamalıdır (Freire, 2021b: 133).

Freire düşünceleri ile insanları, okuma-yazmanın ne olduğu üzerine yeniden bir düşünmeye sevk etmektedir. Freire için okuma-yazma yalnızca kazanılacak teknik bir beceri olarak görülemez. Okuma-yazma, özgürlük için kültürel eylemin zorunlu bir temeli, bir toplumsal kurum ve kimlik olmanın ana boyutudur. Ona göre okuma-yazma çok geniş bir yelpazeye sahiptir. İnsanlar sadece okumak, anlamak ve kendi deneyimlerini dönüştürmek için okumaz ve yazmazlar. Okuma-yazma insanların içinde buldukları toplumla ilişkilerini yeniden kurmak için haklarını ve sorumluluklarını onun vasıtasıyla elde edecekleri siyasal bir projedir. Bu sayede kişi sesini, daha geniş bir özgürleşme ve güçlenme için atılğan bir biçimde kullanır (Giroux, 1998: 43). Bu nedenle Freire okuryazarlığa bir kültürel siyasa biçimi olarak bakılmasını istemektedir. Okuma-yazma insanları güçlendirecek ya da güçsüzleştirecek şekilde işleyen bir dizi uygulama olarak görüldüğünde bir anlam kazanır. Daha geniş bir perspektiften ele alındığında okuma-yazma, mevcut toplumsal biçimlenimi yeniden üretmeyi mi yoksa demokratik ve özgürleştirici değişmeyi yükseltmeye mi hizmet ettiği açısından değerlendirilmelidir. Yoksa okuma-yazma harfleri ve sözcükleri salt mekanik ele alan bir etkinlik olmamalıdır. Okuma-yazmayı öğrenenlerin dünya ile ilişkisine onların içinde yer aldıkları toplumsal çevrede gerçekleşen dünyayı dönüştürme uygulamaları olarak bakmak gerekmektedir (Freire ve Macedo, 1998: 14). Mesela silahlı eylemcilerin okuma-yazma öğrendikleri, dünyayı yeniden okurken sözcükleri de okumayı öğrendikleri bir toplantıdan yurttaşlıklarını kazanma, tarihi kendi ellerine alma gibi anlamlı bir sürecin doğması Freire'nin siyasal olanla okuryazarlık çalışmaları arasındaki sıkı bağı göstermektedir (Freire, 2021b: 234). Yani Freire okuryazarlığa insanların buldukları siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel koşulları değerlendirebilme ve sorgulayabilme, gerçekliğe eleştirel yaklaşabilme, bireysel ve toplumsal yaşamlarında söz sahibi olma ve özne haline gelebilmenin koşulu olarak bakmaktadır.

Freire'nin amacı insanileşmenin, bilinçlenmenin ve özgürleşmenin kapısını açan pedagojik bir süreci başlatmaktır. Çünkü Freire çok erken yaşlarından itibaren toplumda ezen ve ezilen olmak üzere birbirinden iki farklı sınıftan olduğunu, toplumda sömürünün, baskının, adaletsizliğin, açlığın, sefaletin kol gezdiğini bizzat kendisi de yaşayarak şahit olmuştur. Katolik Hristiyan olan annesi, ahlaki prensiplerin ihlali olarak görmesine rağmen Freire'nin kendisi komşularının tavuklarını çalıp çalıp yemek için eve getirmede bir sakınca görmüyordu. Tabii ki çalmanın ahlaki bir yanlış olduğunu ve bir suç teşkil ettiğinin farkındadırlar. Ama toplum tarafından a priori işlenmiş bir suçun varlığını da bilmektedirler: Açlığın yaratılması (Macedo, 2019: 22-23). Freire'nin bu yaşadıkları ve şahit olduğu durumlar onu insanları buldukları durumdan kurtarmak için bilinçlenmeye yönelten bir okuryazarlık yöntemi geliştirmeye yönlendirmiştir. Mevcut anlayışlar ile bunun başarılamayacağını farkındadır. Mesela Arizona Eğitim Bakanlığı çocuklara ezildiklerini öğretmemeliyiz demektedir. Egemenlik kurumlarının nasıl onları eşit muamele, imkânlara erişim ve adaletten uzak tutmaya çalıştıklarını kavramak için gerekli eleştirel düşünme araçlarını edinme süreci olarak bilinçlenme, bu okulların gündeminde yer almamaktadır (Macedo, 2019: 27). Freire'nin okuryazarlık sürecini tasavvur etmesi bu yüzdendir. Toplumun ezilen kısmının üyelerini madun duruma hapseden sosyal çelişkilerin farkında olmalarını sağlamak içindir (Mayo, 2012: 95).

Benimle kaderci entelektüeller (sosyolog, iktisatçı, felsefeci ya da eğitimci fark etmez) arasındaki asli farklılıklardan birisi, benim "kelimeyi okumayla", "metni okumayla" sınırlanmış bir eğitime ne dün ne de bugün asla kabul etmeyip eğitimin aynı zamanda "bağlamı okumayı", "dünyayı okumayı" da içermesi gerektiğine inanmış olmamda yatar (Freire, 2019c: 39).

İşte bu nedenle Freire’de okuryazarlık, toplumsal yaşamın yıkıcı ve ezici koşulların üstesinden gelme mücadelesinin çözümüdür. Nitekim çözümü daha derinlerde aramanın bir gayesi yoktur. Baskıcı bir toplumsal düzende tahakküm altındaki insanlar ancak okuryazarlık sayesinde kazandıkları sorgulayıcı bir bilinç ile kurtulabilir. Baskıdan özgürlüğe doğru gitmenin yolu eleştirel okuryazarlıktan geçmektedir. Eleştirel okuryazarlık, kişisel ve sosyal gelişim için alternatif yolların keşfedilmesine yönelik statükoya meydan okuma çabasıdır. Freire böyle bir çaba içinde olmayanlardan yani kendi yüklediği anlamda okuma-yazma bilmeyenlerden “başkası için varlıklar” olarak söz etmekte ve insan olmayı okuryazar olmakla bir tutmaktadır (Robert, 2000: 88; Shor, 1999: 1). Önceden okuma-yazma bilmeyen birinin okuma-yazma öğrendikten sonra halktan biri olduğunu fakat artık kitlenin bir parçası olmadığını söylemesi artık başkasına ait bir varlık olmadığını bilincine ulaşmış olduğunu göstergesidir (Freire, 2021a: 83). Yani insan bilinçli bir şekilde var olan, kendi amacı, ereği, sözleri ve adlandırmaları olan kendi için bir varlığa dönüşmüştür. İnsanlar bu haklarından mahrum bırakılmamalıdır. Okuryazarlık ile söz hakları ellerinden alınmış insanların kendi yaşamı ve yaşam pratikleri üzerine düşünme fırsatı verilmelidir. Onları suskunluğa hapsedmektense insanca var olmaları için dünyayı okuma ve adlandırma imkânı tanınmalıdır. Bu, varoluşsal bir gerekliliktir.

Okuryazarlık Freire’ci manada dünyanın ve sözcüklerin eleştirel bir okuması olarak tanımlamak demek bilginin nasıl yapılandırıldığını, öğretmenlerin ve öğrencilerin özelliklerinin kendilerini kendi dünyalarının etkin yazarları olarak var kılmaya çalıştığı etkileşim ilişkileri içerisinde nasıl inşa edildiğini çözümlemenin kuramsal temellerini ortaya dökmektir (Simon, 1987: 374). Anlaşıldığı üzere okuryazarlık kişiye onun dışından aktarılan talimatları ve efsaneleri doğrudan almasına yarayan bir araç değildir. Aksine kişinin kendi niyetleri, yaratıcı gücü ve eleştirel vizyonunu sunması için bir araçtır. Elbette okuryazarlık sayesinde kişiler birçok şeyin bilgisini elde eder, ama her şeyden önce kendi eleştirel farkındalıklarını elde ederler (McLaren, 2006: 2005). Bu nedenle Freire okuryazar olmayan adama yitik adam demekte ve onun kurtarılması gerektiğine yürekten inanmaktadır. Onun kurtuluşu egemen güçlerin bir tılsım misali önüne koyduğu manaya karşı kayıtsız kalmaktan geçmektedir (Freire ve Macedo, 1998: 87).

Freire okuma-yazma araştırmaları ve uygulamaları ile yüzleşerek bunlardaki toplumsal ve siyasal boyutun yoksunluğunu gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda okuma-yazma yaklaşımlarını değerlendiren Freire’ye göre okuma-yazmaya dair ortaya atılan yaklaşımlar pozitivist bir araştırma yönteminin içine sapsap kalmıştır. Pozitivizmin kısacasında, katı bir bilimselliğin ve yöntem bilimsel inceliğin kutlandığı, kuram ile bilginin verimlik ve teknik uzmanlığın zorunluluklarına bağımlı kılındığı ve tarihin, ampirik bilimin öncelikleri içinde küçümsendiği epistemolojik bir atmosfer oluşturulmuştur. Bu bakış açısı yöntem bilimsel sorunları ideolojik bağamlarından soyutladığı için bir toplumun toplumsal-siyasal yapıları ile okuma eylemi arasındaki ilişki görmezden gelinir. Okuma pratiğinden toplumsal ve siyasal boyutun dışlanması ise okurları nesnelere gibi gören kültürel yeniden üretim ideolojisine hız kazandırır. Öğrencilerin bilinçli bedenleri sanki boşmuş ve öğretmenin sözcükleriyle doldurulmayı bekliyormuş gibi düşünülür (Freire ve Macedo, 1998: 209). Okuma-yazma alanından hiçbir şey, farkında olmanın farkındalığının, düşünme hakkında düşünmenin, yorumlarımızı yorumlamanın rolüne bakmak ve yeniden bakmaktan daha önemli değildir. Ama Freire’nin mekanikçiler olarak nitelendirdiği pozitivistler bunun farkında olamazlar (Berthoff, 1998: 17). Bu nedenle Freire bu okuma-yazma geleneklerini incelemeyi gerekli görmektedir. Bu yaklaşımlardan biri olan akademik gelenek, Freire’ye göre okumaya yönelik içinde iki amaç barındırır: Bunlardan birincisi, tümüyle klasik eserler üzerine temellendirilmiş olan akademik yaklaşımın mantığının sözlü ve yazılı anlatımlarda dile getirilen, entelektüel uğraşlarda yer alan iyi eğitilmiş adam tanımına dayanmasıdır. Freire, bu çeşit bir yaklaşımın seçkin sınıfın çıkarlarına hizmet ettiğini söylemektedir. Çünkü bilginin

önceden belirlenen biçimlerinin elde edilmesine yöneliktir. Latince ve Yunanca'ya ilişkin çalışmalar ile büyük klasik eserlerde ustalasma amacını taşır. Dahası toplumun büyük çoğunluğundan böylesi yüksek standartları karşılamasını beklemek Freire için pek de gerçekçi görünmemektedir. Çünkü okuma, okuma becerilerinin, kod çözme becerilerinin, sözcük dağarı geliştirmenin ve benzerlerinin kazanılması olarak tanımlanmaktadır. İkinci olarak akademik gelenek, okumaya yönelik ikili bir yaklaşımı yasallaştırmaya çalışır: Yöneten sınıf için bir düzey ve yoksun bırakılmış çoğunluk için başka bir düzey. Özellikle kültürel sermayeleri uygun olmayan, egemen sınıfın bilgi ve değerleri ile karşılaşınca aşağı olduğu düşünülen çalışan sınıf öğrencileri için bu amaç ileri sürülmüştür. Bu nedenle Freire akademik yaklaşımın çalışan sınıfın tarihinin, kültürünün ve dilinin benimsenmesinde bir katkısı olduğunu düşünmez. Aksine Freire için okuma-yazmaya yönelik olan bu yaklaşım öğrencilerin yaşam deneyimini, tarihini, dil pratiğini görmezden geldiği için yabancılaştırıcıdır. Aynı zamanda bu yaklaşım okuma-yazma gereçlerini kavramada, sözlük geliştirmede ve sözcük tanımlama becerilerinde klasik literatürün anlaşılmasına ve ustalıkla kullanılmasına aşırı vurgu yapmaktadır. Bu da okuma-yazmayı toplumsal-siyasal boyutlarından uzaklaştırmakta, egemen değerleri ve anlamı yeniden üretilmesine yol açmaktadır (Freire ve Macedo, 1998: 210-211). Freire'nin de vurguladığı gibi odak noktasına klasik eserleri yerleştirerek bir anlayış geliştiren akademik yaklaşımın geleneksel olanın, değişmeden kalanın ve ideal bulunanın öğretilmesini amaçlaması elbette bazı problemler doğurmaktadır. Özellikle Freire'nin sıklıkla dillendirdiği sınıfsal problemleri kamçılamaktadır. Klasik eserler, geçmişten geleceğe değişmeyen bir insan özü ve değişmeyen doğrular getirir. Sabit ve statik değerleri canlı, dinamik ve yaşamsal olanın önüne geçirmesi, kişilerin kendilerine ait değerlendirmelerinin ve belirlemelerinin yerine belli standartları onların önüne koyması, gerçek yaşamdan ziyade ideal bir yaşamı ön planda tutması belirli sınıfların özellikle seçkin zümrenin pratiklerinin tek geçerli kıstas haline getirerek alt sınıftan insanların pratiklerinin yok sayılması üstesinden gelinemeyecek sınıfsal problemlere zemin oluşturmaktadır.

Yararcı yaklaşımın hedefinde çağdaş toplumun temel okuma gereksinimlerini karşılayan okurlar yetiştirmek vardır. Freire'ye göre bu yaklaşım ilerici bir cazibeye sahip olmasına rağmen okuma için gereksinim üreten toplumsal ve siyasal düzenin eleştirel çözümlemesinden özveride bulunurken mekanik okuma becerilerinin altını çizer. Bu durum öncelikle karmaşık olan teknolojik toplumun gereksinimlerini karşılamak için işlevsel okuryazarların geliştirilmesine sevk etmiştir. Sadece endüstrileşmiş ülkeler için değil üçüncü dünya ülkeleri için bile okuma-yazmanın yararcı olması ekonomik iyileşme, işe girme ve verimlilik düzeyinde artışın bir aracı olarak görülmektedir. Bu bağlamda UNESCO'nun belirttiği üzere okuma-yazma izlencelerinin ekonomik önceliklerle bağlantılı olması beklenmektedir. Bu izlenceler okuma-yazmanın yanı sıra mesleki ve teknik bilgi de vermeli ve insanların ekonomik yaşama tam katılımını sağlamalıdır (Freire ve Macedo, 1998: 211). Freire'nin nazarında bu yaklaşımın amacı okuma-yazma sayesinde insanları daha üretken, daha verimli kılmak ve ekonomik hareketliliği canlandırmak olduğu için okuma-yazma ve onun arka planındaki eğitim anlayışı, ekonominin gereksinimleri tarafından şekillenir. Böylece Freire'nin önemseydiği eleştirel düşünme, kültür ve güç gibi kavramlar ekonomik gereksinimler karşısında feda edilmiş olmaktadır. Her ne kadar bu yaklaşım bireyin okurken yaşadığı güçlükleri dikkate alan çözümler geliştirse de Freire için bireyin ilgi ve ihtiyaçlarındansa toplumun okuma istemini karşılayıcı çözümler üretmektedir.

Freire'nin düşüncelerinde ister akademik yaklaşım olsun isterse yararcı yaklaşım olsun, her ikisi de okuma becerilerinin kazanılmasını önemseyip ve okurlara "nesnel" gözüyle baktığı yerde bilişsel gelişim yaklaşımı, anlamın kurulması için okurların kendileri ile nesnel dünya arasında diyalektik bir etkileşimin varlığını gerekli görmektedir. İnsanların sorun çözme süreçleri aracılığıyla anlamı nasıl kurdukları incelenmektedir. Metnin kavranmasından ziyade öğrencilerin basit okuma ödevlerinden başlayarak daha karmaşık olanlara yol almasına imkân tanıyan bilişsel yapıların geliştirilmesine öncelik

vermektedir. John Dewey'in ilk yapıtlarından etkilenen ve Piaget'in bilişsel yapılarının geliştirilmesi düşüncesiyle biçimlenen bilişsel gelişim yaklaşımına göre okuma, gelişmenin bir dizi durağan, değerlerden bağımsız ve evrensel aşamaları aracılığıyla sağlanan entelektüel bir süreçtir. Bu süreçte öğrencilerin giderek karmaşıklık düzeyi artan metinlerde ortaya atılan konuları analiz etme ve eleştirme becerileri üzerinde önemle durulmaktadır. Fakat Freire'de mühim bir konu olan "kültürel yeniden üretim sorunları" ile ilgilenmek, bu yaklaşım için uzak bir konudur. Bu yaklaşımda öğrencilerin yaşam deneyimleri, tarihi ve dili gibi kültürel sermayeleri göz ardı edildiği için Freire öğrencilerin tam bir eleştirel düşünmeye sahip olamayacaklarını düşünmektedir (Freire ve Macedo, 1998: 212-213). Metin ile zihnin bütünleşmesine daha etkin ve daha karmaşık bilişsel becerilerin geliştirilmesi şeklinde bakan bu yaklaşım içerisinde Freire'nin de değindiği üzere kültür ve öğelerine yeterince önem verilmemiştir. Kültürü sadece zihinsel işlevleri üst düzey bilişsel becerilere dönüştürmeyi sağlayan malzemeyi sunan bir unsur olarak görmesi öğrencileri eleştirel düşünmeden uzaklaştıracaktır. Çünkü kültürel birikimlerin ihmal edilmesiyle öğrencilerin sadece yaşantıları ve yaşantıları sonucunda elde ettikleri kazanımları düzenlemek ve onlara dair daha derin ve kompleks sonuçlara ulaşmak amaçlanmaktadır.

Bilişsel gelişim yaklaşımına benzer şekilde bir diğer yaklaşım olan romantik yaklaşım da anlam kurmayı temele alan, etkileşimci bir anlayışı benimsemektedir. Fakat romantik yaklaşım anlamın okur tarafından üretildiğini düşünmekte, duygusal olanı vurgulamakta, okumayı benliğin gerçekleştirilmesi olarak mutluluk veren bir yaşantı olarak görmektedir. Ancak bu yaklaşım okurları nesnel olarak gören otoriter eğitimci çeşitleriyle bütünleştiği için sınıf çatışması, toplumsal cinsiyet ya da ırk eşitsizliklerini sorunsallaştırmada yetersiz kalmaktadır. Desteğe gereksinimi olan grupların kültürel birikimini görmezden gelerek herkesin aynı okuma hakkına ve imkânına sahip olduğunu ve okumanın herkesin kültürel sermayesinin parçası olduğunu farz etmektedir. Romantik yaklaşımın kültürel birikime ilişkin sorulara ya da yapısal eşitsizliklere gönderme yapmadaki başarısızlığı egemen sınıfın kültürel birikimini yeniden üretmeye meyilli olduğunu göstermektedir. Freire, elverişsiz koşullarla karşı karşıya bulunan ve bu koşulların kurbanı olan işçi sınıfından bir öğrencinin okuma aracılığıyla mutluluğu bulmasını, kendini onaylamasını ummaya küstahlık olarak bakmaktadır. Romantik yaklaşımın asıl başarısızlığıysa okumayı egemen toplum içindeki bakışsız güç ilişkilerine, sadece belirli okuma yaklaşımlarını tanımlamak ve yasallaştırmakla kalmayarak belirli grupları böylesi bir sürecin dışında tutarak onları güçsüzleştirilen güç işlerine bağlamasıdır (Freire ve Macedo, 1998: 213-214). Romantik yaklaşımın aksine Freire'ye göre toplumun ezilen kesiminin kültürel sermayesi üzerine bir sorgulama yapılmaksızın okuma-yazmanın temellendirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle okuma-yazma, egemen kültür tarafından değersizleştirilen ezilen sınıfın tarihini, kültürünü ve dil uygulamalarını geçerli hale getirmelidir.

Freire bu değerlendirmelerinde okuma-yazma yaklaşımlarının tarihsel öznelerin hem kendi bireysel yazgılarını hem de kolektif yazgılarını belirlemede yetersiz olduğunu söylemekte, kuramsal bir model oluşturamadıklarını ileri sürmekte ve bunun sebebini de insan öznelliklerinin kurulmasında önemli bir güç olan dilin rolünü yadsımlarında bulmaktadır (Freire ve Macedo, 1998: 214-215). Freire'nin de işaret ettiği gibi okuma-yazmada dil önemli bir etkidir. Dil olmaksızın okuma-yazma mümkün görünmemektedir. Kodlar sistemi olarak tanımlanan dil, her ne kadar soyut ve nesnel olarak farz edilse de bir toplumun dünya görüşü kendini dilde hissettirir. Dil, içinde bulunduğu ortamda ulusal ve kültürel bir hale bürünür. Bu da dillerdeki farklılığa yansımaktadır. Çünkü her toplum dünyayı farklı bakış açılarıyla yorumlamakta, değişik kültürleri ve çeşitli dünya görüşlerini ortaya çıkarmaktadır. Zaten Freire de dilin şekillendirici ve dünya görüşünü aksettirici özelliğinden dolayı okuma-yazmaya dil ekseninde bakmaktadır. Bu nedenle Freire, insanların ancak kendi dilleriyle dünyayı adlandırabileceklerini, hapsoldükleri sessizlikten kurtulabileceklerini; toplumsal ve siyasal yapıları

dönüştürebileceklerini düşündüğü için okuma-yazmanın insanların kendi dillerinde yürütülmesini istemektedir. Egemen dilde yürütülen okuma-yazma o kültürün de öğrenilmesi ve etkisi altına girilmesi manasında sömürgeleştirmenin dolaylı bir yoludur ki bundan kurtulmak gereklidir. Şayet okuma-yazma egemen dilde yapılırsa bu statükoyu ve yöneticileri güçlendirir, öğrencileri hâkim güce bağımlı kılar, yabancılaştırır ve eleştirel düşüncüyü öldürür.

Sözcüğü okumayı dünyayı okumaktan ayırarak Freire'nin okuma-yazma çalışmasını yürütmek ya da okuryazarlığı anlamak olanaksız görünmektedir. Freire dünyayı nasıl yazacağını öğrenmek, yani dünyaya dokunmak ve dünyayı değiştirme deneyimine sahip olarak öğrenmek, sözcüğü okumanın ve daha sonra okuyabilmek için sözcüğü yazmayı öğrenmenin önünden gittiğini söylemektedir (Freire ve Macedo, 1998: 96). Öyleyse Freire nasıl bir okuma-yazma izlencesi geliştirmekten yanadır? O, okurların salt nesnelere olmak yerine öznel olarak görüldüğü özgürleştirici bir ideoloji içinde kök salan bir okuma-yazma izlencesi oluşturmanın peşindedir. Freire önerdiği bu yeni izlencenin okuma-yazmaya yönelik geleneksel yaklaşımlardan kendisini sıyrmasını gerekli görür. Çünkü Freire'ye göre geleneksel yaklaşımlar okuma-yazmayı ideolojik ve tarihsel bağlamlarından ayırırken mekanik becerilerin elde edilmesinin üzerinde durmaktadır. Yine bu geleneksel yaklaşımların yapmış olduğu insanların kültürel sermayesi ile dil arasındaki mühim ilişkiyi bir kenara atma hatasını sürdürmemesini ve bu yaklaşımlarda yer etmiş tutucu ilkeleri benimsememesini belirtmektedir. Freire için bu yeni izlence okuma-yazmanın "ezilen insanları, toplumlarının toplumsal-tarihsel dönüşümüne katılmalarına olanak veren başlıca araçlardan biri olarak" görüldüğü, özgürleştirici okuma-yazma düşüncesine dayandırılmalıdır. Bu nedenle okuma-yazma izlencesi yalnızca okuma-yazmaya yönelik mekanik becerilerin kazanılmasına yönelmemeli, ulusal yeniden kuruluşun bütün amaçlarına ilişkin eleştirel bir anlayışı da barındırmalıdır. Böylece bir metin okunurken onun göndermede bulunduğu toplumsal-tarihsel bağlama ilişkin eleştirel kavrayış da geliştirilmiş olacaktır. Bu maksatla okuma-yazmayı öğrenmek demek gerçekliğe ilişkin eleştirel bir kavrayışı içeren yaratıcı bir eylemde bulunmaktır. Öğrenenler bilinçli eylemlerini toplumsal bağlam içinde çözümledikleri zaman elde ettikleri bilgiler onlara yeni bilgi olanaklarını açacaktır. Bu yeni bilgi sayesinde olguların gerisinde bulunan nedenler açığa çıkacak ve olgulara ait efsaneye dönüşen hatalı ve yanlış yorumlar çözülecektir. Nesnel gerçeklik ve düşünce dili arasındaki ayırım ortadan kalkacaktır. Zira bir metin okunurken artık onun gönderme yaptığı toplumsal bağlam içinde okumaya dikkat edilecektir. Bu manada okuma-yazma ezilenlerin, hâkim kültür tarafından hor görülen tarihsel ve varoluşsal yaşantılarının geçerli kılınmasına ve eleştirel olarak anlaşılmasına vesile olur (Freire ve Macedo, 1998: 224-225).

2. Freire'nin okuma-yazma metodolojisi

Freire, sözcüklerin ve dünyanın eleştirel okunmasına dayanan radikal sayılabilecek bir okuma-yazma yöntemi geliştirerek okuryazarlık üzerine yeni bir söylem oluşturmuştur. Çünkü Freire, o zamanlar kullanılan okuma-yazma yöntemlerini oldukça geleneksel bulmaktadır. Bu yöntemlerde dil ile anlam, ses bilgisi ile anlam bilgisi ya da Freire'nin deyimiyle sözcük ile dünya birbirinden kopuk, bağlam ve toplumsal gerçeklerden uzak ve ezbere dayalıdır. Örneğin Freire'nin geleneksel olarak nitelendirdiği bu yöntemde okuma-yazma öğretirken kullanılan *Ada deu o dedo ao urubu* (Ada parmağını akbabaya verdi.) cümlesiyle basit sesler ve ilk harfler öğretilmektedir. Fakat bu ifadeler günlük dilin bir parçası değildir. *Ada* o bölgede kullanılan yaygın bir isim olmadığı gibi parmağını yırtıcı bir kuş olan akbabaya değil de papağana vermesi daha makul değil midir? Parmak akbabaya verildiğinde akbaba onu yiyecektir. Bu örnekte gösterildiği gibi geleneksel yöntemde okuma-yazma öğrenenler ile onların günlük yaşamları arasında büyük bir boşluk yaratılmıştır. İşte Freire geliştirmiş olduğu yöntem ile bu anlayışı yıkmıştır. Aynı zamanda kişiden kişiye ya da sınıftan sınıfa değişmeyen, her yerde takip edilen "el kitabı"

tarzı bir yöntem anlayışına da karşı çıkmıştır. El kitabı yerine üretken sözcükleri önermektedir. Üretken sözcükler toplum tarafından en çok kullanılan sözcük ve ifadelerin keşfedilmesi ile ortaya çıkmaktadır. Bu üretken sözcüklerin keşfi Freire'nin okuma-yazma yönteminin kalbini oluşturmaktadır. O, bu yolla okuma-yazma öğrenenler ile girilen diyalogda onların aşına oldukları konulardan, yaşamlarından, günlük aktivitelerinden, işlerinden üretilen sözcüklerden onların yaşamlarının anlamlarını çıkarmayı amaçlamış ve onları kendi toplumsal gerçekleri ve onu tanımlayan sözcükler üzerine düşünmeye yöneltmiştir (Vittoria, 2017: 33-37).

Freire hegemonya kültürü sonucu oluşan sessizliğin ancak üretken sözcüklerle ve insanların bir kültürün öznesi olan yapıcı varlıklar olarak potansiyellerini fark etmelerini sağlayarak aşılabileceğine inanmaktadır. Okuryazarlık etkinlikleri sessizlik kültüründen doğan zayıf sesler için bir kurtuluş niteliği taşımaktadır. Öyle ki okuma-yazma bilmeyen kesiminin çoğu sessizlik kültürünün bir parçasıdır, öncelikle bu bağımlılık kültürünün kırılması gereklidir. Bunun için Freire, okuma- yazma bilmeyenlere okumayı öğretmeden önce doğa dünyası ve kültür dünyası arasındaki farkı onlara hissettirmenin gereğini hissetmiştir. Bu insanlara bir yanda Tanrı tarafından ya da başka süreçler tarafından yaratılmış bir dünya olduğunu öte yandan da insanların yavaş yavaş inşa ettikleri bir dünyanın var olduğunun farkına varmalarına yardım etmiştir. İnsanlar her gün yaptıkları şeylerle (tuğla örme, ayakkabıcılık, aççılık... vs) kültürün yaratıcısı olduklarını anlayarak kendi değerlerini görebilirler. Bu, “Ben de bir yaratıcıyım, ben de bu evrenin yeniden yaratıcısıyım.” demeye benzeyen durumla sessizlik kültürünü alt edebilirler (Mayo, 2012: 123; Vittoria, 2017: 35-36). Doğa dünyası ile kültür dünyası arasındaki ayırımdan yola çıkan Freire, bu ayırımla insanın kendi gerçekliğinin içindeki ve bu gerçeklik ile aktif rolü; doğanın insanlar arası ilişkilerde ve iletişimde oynadığı dolaylı rolü; insanın kendi yapımı olarak kendi yapımı olmayan dünyaya eklediği şey olarak kültürü; insan emeğinin, yaratma ve yeniden yaratma çabasının sonucu olarak kültürü; insan ilişkilerinin aşkın anlamını; kültürün hümanist boyutunu; insan deneyiminin sistematik bir edimi olarak kültürü (malumat yığılması olarak değil, yaratıcı bir edim olarak); kültürün demokratikleşmesini; yazılı iletişim dünyasının anahtarı olarak okuma-yazmanın öğrenilmesini kastetmektedir. Freire, bir özne olarak insanın dünyadaki rolünü ve insanın dünya ile bağ kuran bir özne olarak rolünü çıkış noktası kabul etmiştir. O, bununla okuma-yazma bilmeseler de kültür dünyasının yapımçıları olarak insanların kendilerini keşfetmelerini sağlamayı amaçlamıştır. Freire, okuma-yazma bilmeyenlerin bir okuryazar kadar kendilerinin de yaratıcı ve yeniden yaratıcı itkiye sahip olduklarını sezmelerini ve bununla birlikte önceki durumlarında bir değişim yaratmanın tetikleyicisi olmalarını istemiştir. Aslında Freire onlarda kültürün insan yaratımlarının tümü olduğu ve kendilerinin de bunun bir parçası olduğu konusunda bir farkındalık oluşturma niyetindedir (Freire, 2021a: 73-74). İnsanlar kendilerinin kültürün yaratıcısı olduklarını fark ettiklerinde okuryazarlığın önemini ve gerekliliğini de kavramış olacaktırlar.

Onun nazarında okuryazar olmak insanın sesi, tarihi ve geleceği ile ilgili hakkını geri kazanma savaşımında var olmak ve etkin olmak anlamına gelmektedir. Okuma-yazma, öğrenenler ve dünya arasında var olan çeşitli ilişkileri ve yaşantıları yapılandıran ve ulaşılabilir kılan bir dizi kültürel beceriden ibarettir. Bunun yanında tarihi, yaşantıyı ve öngörüü geleneksel söylemden ve egemen toplumsal ilişkilerden kurtarma girişimidir. Freire'ye göre okuryazar olmak insanların kendilerini, kendi tarihlerinin içine yerleştirmelerini sağlamaktır ve bunu gerçekleştirirken de kendilerini insan yaşamının ve özgürlüğünün olanaklarını geliştirme mücadelesinin aktörleri olarak var olmalarına yardımcı olacak teorik ve pratik koşulları geliştirmektir (Freire ve Macedo, 1998: 47-48). Bu maksatla Freire kendine özgü bir okuma-yazma yöntemi geliştirmiştir. O, kendi ülkesindeki okuma-yazma çalışmalarında ve okuma-yazma çalışmaları yapan birçok ülkede kimi zaman tehlikeli görülse de, hapis yatsa da, sürgün edilse de geliştirmiş olduğu yöntemini uygulama imkânı bulmuştur. *Ezilenlerin*

Pedagojisi ve Eleştirel Bilinç İçin Eğitim adlı eserlerinde bu yönteminin nasıl uygulandığı hakkında bilgi vermektedir. Birinci aşamada öncelikle oluşturulan araştırmacı bir grup, okuma-yazma bilmeyenlerin çok sayıda olduğu bir tarım işçisi bölgesinde okuma-yazma eğitimi için plan hazırlama mesuliyetini alır. Okuma-yazma seferberliğini ve okuma-yazma sonrası aşamayı kapsayacak şekilde iki basamaklı bir plan hazırlanır. Grup, ilk adımda üretken sözcükleri arar ve inceler; ikinci adımda üretken konuları arar ve araştırır. Araştırmacılar, belirledikleri çalışma bölgesi hakkında ön bilgi edinirler, bunu bölge sakinleriyle yaptıkları gayri resmi karşılaşmalar yoluyla yürütürler. Üzerinde çalışılacak grubun sözcük dağarcığını araştırırlar. Bu sözcük dağarcığı araştırması esnasında programda kullanılacak doğurgan ya da üretken sözcükler ortaya çıkar. Mesela Freire'nin yürüttüğü bir çalışmada okuma-yazma bilmeyen biri "Benim okulum, dünya" ifadesini kullanmıştır. Bu ifade daha sonra "Benim okulum dünya" diyen bir yetişkine ne öğretmeyi düşünebilirsiniz?" sorusuna dönüşmüştür. Ya da "pirincin üretimi", "pirincin coğrafyası", "pirincin tarihi", "sağlık ve pirinç" gibi pirinç sözcüğü etrafında şekillenen insanların eylem dünyalarından veya üretici emeklerinden kaynaklanan temalar incelenmiştir. Sonrasında orada bulunanlar ile bir tanışma toplantısı yaparak orada bulunuş amaçları hakkında bilgi verirler. Yaptıkları araştırmanın nedenlerini, araştırmayı nasıl yürüteceklerini ve bu araştırmanın ne işe yaracağı hakkında açıklamalarda bulunurlar. Karşılıklı anlayış ve güven tesis ederler. Şayet bu sağlanır da katılanlar araştırmayı ve akabindeki süreci kabul ederlerse onlar arasında gönüllü asistanlar seçilir. Bu gönüllü asistanlar araştırma sürecine aktif katılım sağlayarak bölgedeki yaşam üzerine bilgiler toplarlar. Araştırmacılar bölgede ziyaretler gerçekleştirirler, lakin bu görüşmelerde kendilerini dayatmazlar, sadece gördüklerini kavramaya çalışırlar. Elbette araştırmacıların kavrayışları üzerinde etkili olan birtakım değerler mevcuttur. Bunun böyle olması, araştırmacıların kendilerine ait değerlerini bölgede bulunanlara zorla dayatmak için araştırmayı bir vesile olarak kullandığı manası taşımaz. Bu değerlerin, üzerinde araştırma yapılan insanların paylaşması beklenen bir tek boyutu vardır, o da dünyanın eleştirel şekilde kavranmasıdır. Eleştirel kavrayış zorla dayatılmaz, gerçekliğin ortaya çıkması için doğru bir yöntemi gerektirir. Araştırmacılar yaptıkları ziyaretlerde bölge ile ilgili eleştirel hedeflerini sanki kodu çözülecek devasa, eşsiz ve canlı bir kod ile karşı karşıyaymış gibi saptarlar. Bir bütünlük içinde bölgeyi incelerler. Onları etkileyen belirli boyutları ayırtmak için bölgeye daha sık ziyaretlerde bulunurlar. Elde ettikleri parçaların karşılıklı etkileşimleri üzerine kavrayışlarını artırırlar. Bu, onların bütünü daha iyi görmeleri için yardımcıdır. Araştırmacılar kod çözebilmek için bölgedeki hayatın belirli kesitlerini gözlemlerler, hiçbir hususu atlamamaya özen gösterirler ve en önemsizmiş gibi görünen bir şeyi bile not ederler. Bölgedekilerin konuşma şeklini, yaşam biçimlerini, kilisedeki davranışlarını, çalışma hallerini, yöresel dillerini, ifadelerini, sözcük dağarcıklarını, sözdizimlerini... tanık oldukları her şeyi kaydederler. Önemli olan bölgeyi değişik şekilde gözlemlemektir. Misal tarlada nasıl çalışmaktalar, toplumda kadınların ne tür bir rolü var, ailevi ilişkileri ve diyalogları nasıl, oyunlar, sporlar hiçbir şey gözden kaçırılmamalıdır. Bu gözlemler; gözlemleri, korkuları, inançsızlıkları, umutları ve katılım itkilerini ortaya sermek içindir. Her gözlem sonrasında grubun tümünün üzerinde tartışacağı bir rapor hazırlanır, ön bulgular değerlendirilir. Bu toplantılar kod çözümlenmesi açısından önemlidir. Kod çözme denemelerinde belirli bir oluş veya bir durumun ne şekilde algılandığı ve onun algılayanda nasıl bir hissiyat oluşturduğu ele alınır. Her bir kişi yöneldiği aynı gerçekliğin yeni bir sunuşunu yapmasıyla diğerlerine bir meydan okuma gerçekleştirmiş olur. Her araştırmacı ötekinin değerlendirmesi sayesinde kendi değerlendirmesini yeniden değerlendirme fırsatı yakalar. Gerçeklik hakkında yapılan bu analiz, karşılıklı istişarelerle yeniden ayrıştırılmış bütünlüğe götürür. Bu bütünlükle yeni bir analiz girişimi başlar, bunu yeni bir değerlendirme ve eleştirel toplantı takip eder. Araştırma grubu bütünü bölümlenmesiyle ve yeniden birleştirmesiyle bölgede yaşayan insanları tesiri altına alan esas ve ikincil çelişkilerin özüne ulaşır. Çelişkilerin özünün belirlenmesi eğitim eylemlerinin program içeriğinin oluşmasına katkı sağlar. Bu çelişkiler program içeriğinde ne kadar çok yansıtılıyorsa o bölgedeki anlamlı

konuları da içeriyor demektir. Bu noktada bölge sakinlerinin bu çelişkileri hangi düzeyde idrak ettikleri de araştırılmalıdır. Bu çelişkiler sınır durumları² oluşturur, içlerinde konuları barındırır ve görevlere işaret ederler. Eğer bölge insanları sınır durumlarına hapsolmuş ve sınır durumlarından kopmayı başaramıyorlarsa buna karşılık düşen konu kaderciliktir ve içerdiği görev, görev yokluğudur. Sınır durumları insanlarda ihtiyaç yaratan nesnel gerçeklikler olduğu halde insanlarla birlikte onların bu durumları farkında olma düzeyleri de araştırmaya dâhil edilmelidir. Çünkü bir sınır durum farklı bölgelerdeki insanlarda tamamen karşıt konuları ve görevleri ortaya çıkarır. Bu aşamada araştırmacılar çelişkiler olgusunu hemen hemen kavramış bulunmaktadır. Fakat bu, onlara eğitim eyleminin program içeriğini oluşturmaya başlama hakkını vermez. Onlar gerçekliğe ilişkin bölgedeki insanların değil, halen daha kendi kavrayışlarına sahiptirler (Mayo, 2012: 130; Freire, 2019a: 130-134; Freire, 2021a: 77-78). Bu aşamada önemli olan öğrenenlerin gerçekliğini temel olarak kabul etmek ve onların bildiği ve yaşantılarında karşılaştıkları şeylerden, olaylardan ve olgulardan, varoluşsal durumlardan hareket etmektir.

Sorgulamanın ikinci aşaması çelişkiler kümesinin kavranmasıyla başlar. Araştırmacılar bu çelişkilerden bazılarını seçerek konusal araştırmalarında uygulanacak kodlar geliştirirler. Freire'nin kod dediği, okuma-yazma öğrenenlerin yaşamlarını ve sosyal durumlarını görmelerini sağlamak için daha geniş kavramsal mercekler geliştirmek adına onların sosyal, kültürel, politik ve ekonomik çevrelerine ait olan ve eleştirel analize aracılık eden çizim ya da fotoğraf türünden nesnelere (Kincheloe, 2018: 131). Freire bunların sözel olabileceğini de ima eder (Bir varoluş problemini sunan birkaç söz). Sözel kodlar oluştururken fonemik zenginliğe, fonetik zorluğa ve en önemlisi sözcüğü kullanan kişi ya da grupta yarattığı sosyokültürel reaksiyonların gruplanışını en yüksek oranda bir araya getiren sözcüklerin seçilmesine dikkat edilmelidir. Bu kodlar hazırlanırken dikkate alınması gereken bazı ilkeler vardır. Birinci ilke, kodun araştırılması yapılan bireylerde muhakkak aşına durumları canlandırması gerekir. Bu durumu ve bu durumla kendisi arasındaki ilişkiyi kolayca tanıyabilmelidir. Araştırma sürecinin hiçbir aşamasında katılanlara onların aşına olmadığı bir kodu sunmak kesinlikle kabul edilmemektedir. Ayrıca bu, katılımcıların bilinçlerinin gömülü olduğu birinci sürecin yani kendi gerçekliklerini analiz ederek önceki çarpık kavrayışlarının farkına vardıkları ve gerçekliğin yeni bir algılanışı edindikleri sürecin öncesinde yer alamaz. Dikkat edilmesi gereken başka bir husus da kodların konunun özünün ne fazla açık ne de fazla esrarengiz olmasıdır. Eğer konunun özü fazla açık olunca propagandaya dönüşme ihtimalini içinde barındırırken fazla esrarengiz olması da bir bulmaca ya da tahmin oyununa dönüşme riskini taşır. Buna karşın konunun özü varoluşsal durumları temsil etmeli, basit olmalı, propagandanın beyin yıkama eğilimlerinden uzak durmalı ve değişik kod çözüme olanaklarını sunmalıdır. Ayrıca eleştirel düşüncenin yöneltmesini içeren meydan okumalar oluşturmalıdır. Kod çözüme sürecinde birden çok analiz imkânının sağlanması için kodlar konu yelpazeleri şeklinde düzenlenmelidir. Kodlar başka konulara doğru da açık olmalıdır. Konular ve karşıtları arasındaki diyalektik ilişkinin anlaşılması için bu açıklık önemlidir. Kodlar varoluşsal boyutları yansıttığı için bir bütünlük arz etmeli ve öğeleri bir bütün oluşturulacağı için karşılıklı etkileşim halinde olmalıdır. Kod çözüme sürecine katılanlar konularını ortaya koyarlar ve bu şekilde aslında gerçek bilinçlerini de görünür kılmış olurlar. Şöyle ki şu an analiz ettikleri durumu, gerçekte yaşarken nasıl davranmış olduklarını görmeye başlarlar ve kendilerinin önceki anlayışlarına ilişkin kavrayışlarının farkına varırlar. Gerçekliğe karşı farklı anlayışa ulaşırlar ve idrak ufukları gelişir. Böylece gerçekliğin iki boyutu arasındaki diyalektik ilişkiyi daha çabuk keşfederler. Önceden idrak edilmiş olanın idraki ve önceki kavrayışın anlaşılması ile kod çözüme yeni bir kavrayışın meydana gelmesinde ve yeni bir idrakin gelişmesinde etkili olmuştur. Oluşan yeni kavrayış ve bilgi, potansiyel haldeki bilginin gerçek bilincin yerini alması gibi, sınınamamış imkânı sınınamış eyleme

² Sınır durumlar, olasılıkların sona erdiği geçilemez sınırlar değildir, tüm olasılıkların başladığı gerçek sınırlardır. Olmayı hiçlikten ayıran sınırdır bulunmazlar, olmayı daha tam insan olmaktan ayıran sınırdadır (Bkz. Freire, 2019a: 119).

dönüştüren bir eğitim planının faaliyete geçmesiyle sistematik olarak sürdürülür. Kodlar hazırlanırken bu kodların ötekileri de kapsamı ve çalışma hangi bölgede yapılmışsa o bölgedeki çelişkilerin sistemini oluşturan çelişkileri de olabildiğince temsil etmesi gerekir. Yani kapsayıcı kodlar oluşturulmalıdır. Bunlar oluşturulurken öteki çelişkileri de içermeli ve onları da kodlamalıdır. Kapsayıcı çelişkinin kodunun çözülmesi, diyalektik olarak içinde yer alan çelişkilerin kodlarının çözülmesine bağlıdır (Freire, 2019a: 134-136; Freire, 2021a: 78-79).

Hazırlanan kodların konu bakımından tüm yönleri disiplinler arası ekip tarafından incelendikten sonra konu araştırma gruplarında ya da diğer adıyla kültür çemberlerinde kod çözümü diyalogları yapmak üzere araştırmacıların bölgeye geri dönüşleri ile üçüncü aşama başlar. Araştırma gruplarında ya da kültür çemberlerinde en fazla 20 kişi yer almalı ve sayısı araştırılan bölge ve ya alt bölge nüfusunun yüzde onunu araştırmaya dâhil edilecek şekilde oluşturulmalıdır. Sonrasında hazırlanmış materyallerin kod çözümü için tartışmalar yapılır. Bu kodlamaların tartışılması, okuma-yazmayı öğrenme başladığında aynı zamanda eleştirel bilince de yöneltecektir. Disiplinler arası ekip daha sonra yapılacak analiz için tartışmaları kayıt altına alır. Kod çözümünde koordinatör araştırmacının yanında psikolog ve sosyolog da kod çözümlerinin önemli ya da önemsiz olarak sayılabilecek tepkilerini not almak ve kaydetmek için toplantılara katılır. Freire'ye göre kod çözme süreci boyunca koordinatör sadece dinleyen konumunda olmamalıdır. Kodlanmış varoluşsal durumları ve bireylerin verdikleri cevapları problem haline dönüştürerek bireylere meydan okumalıdır. Meydan okumalar, kodları çözülecek öğeler içeren kodlanmış problem durumları olarak iş görmelidir. Böylece konu araştırma gruplarına ya da kültür çemberlerine katılanlar dünya ve ötekiler hakkında başka koşullar altında ifade edemeyecekleri birçok duygu ve düşünceyi bizzat kendileri ortaya koymuş olacaktır (Freire, 2019a: 137-138; Freire, 2021a: 79). Kültür çemberlerinde katılımcılar kendi düşünceleri üzerine düşünürken ve kendi fikirlerini yorumlarken görüşlerinin biçimlediği ve değiştiği diyalektik bir değişim mevcuttur (Berthoff, 1998: 23). Freire, kodlamaları kullanarak bunların insanların hayatında neyi ifade ettikleri üzerine düşünmeleri için onları uyarmıştır. Betimlemeye çalıştıkları alanlarda olup bitenleri örtük biçimde şekillendiren ve bu imgelerde iş başında olan görünmeyen güçler ve yapıların neler olduğu üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Onları kendi yaşamları ve çektikleri zorlukları, şeylerin şu an da işleme biçiminin mevcut tek seçenek olmadığını görmeye yöneltmiştir (Kincheloe, 2018: 131). Santiago'da yürütülen bir çalışmada apartman kiracılarından oluşan bir grupla, caddede yürüyen bir sarhoş adamı ve köşede sohbet eden üç genç adamı gösteren sahne tartışılmıştır. İncelemede bulunan grup üyeleri burada ülkesine yararlı ve üretici olan tek kişinin sarhoş adam olduğunu söylemişlerdir. Onlara göre bu sarhoş adam düşük bir ücret için gün boyunca çalışmanın ardından evine dönmekte ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılayamadığı için üzülmemektedir. Onlar için tek gerçek işçi bu sarhoş adamdır ve tıpkı kendileri gibi içen biridir. Bu çalışmada araştırmacı aslında çeşitli yönleriyle alkolü incelemeyi amaçlamıştır. Bunun için bir anket formu hazırlayıp o gruba vermiş olsaydı bu cevapları alamayacaktır. Katılımcılara direkt sormuş olsaydı kendilerinin içki içtiğini inkâr bile edebilirlerdi. Fakat katılımcılar gerçekte ne hissediyorlarsa onu söylemişlerdir. Çünkü tanıdıkları ve içinde kendilerini idrak edebildikleri varoluşsal bir durumun kodunu yorumlamışlardır. Bu yorumlardan iki önemli sonuç çıkmaktadır. İlk düşük gelir, sömürülme duygusu ile sarhoş olma arasındaki bağlantı söze dökülmüştür. Gerçeklikten kaçışın bir yolu olarak mevcut durum karşısında elden bir şey gelmemesinin yarattığı bezginliğin üstesinden gelme çabası ve kendini yıpratıcı bir çözüm olarak sarhoş olma arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Diğer yandan sarhoş bir adamın da değerli sayılma gereksinimi ifade edilmiştir. Yararlı olan bir tek kişi vardır, o da sarhoş adamdır, çalışmaktadır; diğerleri laf ebesidir. Sarhoş yüceltildikten sonra kendilerini sarhoşla özdeşleştiren katılımcılar da iyi işçiler olarak kendilerini yüceltmişlerdir (Freire, 2019a: 138-139). Kod çözümlemesi yapılırken ortaya atılan konuların sorgulanması ile gerçeklik deşifre edilir ve dünyaya dair derin bir okuma gerçekleştirilir.

Dördüncü aşamada koordinatörlere yardımcı olmak adına gündemlerin geliştirilmesi söz konusudur. Bu aşamada kod çözme aşamasında elde edilen bulguların sistematik bir disiplinler arası değerlendirilmesi yapılır. Bunun için kod çözme seanslarındaki kayıtlar dinlenir, psikolog ve sosyologların notları incelenir ve bu seanslarda açıktan ya da gizliden ortaya atılan iddialarda yer alan konuların listesi hazırlanır. Bu konular sosyal bilimlerden sınıflanmalıdır. Bunlar, yalıtılmış kategorilerle ele alınmamalı ve bir konu ilgili sosyal bilimlerin her biri tarafından özel bir şekilde ele alınmalıdır. Örneğin “gelişme” kavramı özellikle iktisat biliminin alanında değerlendirilir ama yalnızca iktisat biliminin alanına ait değildir. Sosyoloji, antropoloji, sosyal psikoloji, siyaset bilimi, eğitim bilimi vb. tarafından da incelenir. Bu nedenle ele alınan konu, gerçekliğin öteki yönleriyle birbirlerini etkileşmelerinin getirdiği zenginlik içinde sorgulanmalıdır (Freire, 2019a: 139-140).

Beşinci aşamada da üretken ya da doğurgan kelimelere denk düşen fonemik ailelerin analizini içeren kartlar hazırlanır. Bu kartlara “keşif kartı” denmektedir. Bu kartlar hazırlanırken öncelikle koordinatörün öncülüğündeki araştırmacı grup kod çözümü işlemini bitirdikten sonra koordinatör bu süreçte elde edilen doğurgan kelimeye dikkat çeker. Katılımcıları, onu görselleştirmeleri için teşvik eder, ezberlemelerini istemez. Kelime görselleştirilir ve kelime ile atıfta bulunduğu nesne arasında semantik bağ kurulur. Daha sonra kelime başka bir görselde (slyatta, posterde veya fotogramda) işaret ettiği nesne olmaksızın sunulur. Kelime hecelerine ayrılır. Okuma-yazma bilmeyenler bunları “parçalar” olarak algırlar. Parçalar tanındığında koordinatör kelimeyi oluşturan fonemik ailelerin görsellerini önce tek tek ve sora bir arada gösterir. Bunu sesli harflerin tanınmasını sağlamak için yapar. İşte bu fonemik aileleri sunan görsel keşif kartıdır. Bu kart bir senteze ulaşmak için kullanılır ve onun sayesinde dildeki sesbirimsel kombinasyonlar ile kelimelerin nasıl oluşturulduğu keşfedilir. Katılımcılar bu mekanizmayı ezber yoluyla öğrenerek değil de eleştirel olarak kavramak suretiyle kendilerine bir grafik işaret sistemi üretebilirler. Freire'nin bu uygulamasının daha ilk gününde üç heceli bir kelimenin analizinin yapıldığı sesbirimsel kombinasyonlarla katılımcıların kolaylıkla kelime yaratabilmeleri şaşırtıcıdır (Freire, 2021a: 80).

Freire, bir okuryazarlık girişiminin, günlük yaşamın doğasını, toplumsal yaşamın sınırlarını ve kısıtlamalarını belirleyen sosyal yapıları tanımadığı sürece asla başarılı olamayacağını ileri sürmektedir. Bu yüzden Freire için okuryazarlık çalışmalarının en başından beri yerel temalar, uygulamalar ve koşullar çok önem arz etmektedir (Roberts, 2000: 88). Bu yüzden okuma-yazma etkinliği hazırlanırken ele alınan bölgede hangi sosyal ve kültürel olgu ve kavramlar ön plandaysa onlar dikkate alınır, üretken kelimeler ona göre belirlenir. Deniz kenarında bir kent olan Maceio'da üretken kelimelere örnek olarak aşağıdaki sözcükler verilebilir (Yıldırım, 2013: 127).

Tijolo (tuğla)	jangada (balıkçı kayığı)
voto (oy)	balance (balık terazisi)
casamento (zararlı otları temizleme)	Brasil (Brezilya'nın başkenti)
caroca (at arabası)	maquina (dikiş makinası)
peixe (balık)	farinha (un)
coco (Hindistan cevizi)	sindicato (örgütlenmek),
fome (açlık)	trabalho (iş)
comida (gıda),	limpeza (temizlik).

Freire geliştirmiş olduğu bu okuma-yazma programında kullanılan sözcüklerin öğrenenlerin kendi güncel dillerini, kaygılarını, korkularını, istemlerini ve düşlerini anlatan onlara ait sözcük evreninden

seçilmesinde ısrarcıdır. Ona göre insanların varoluşsal deneyimleriyle yüklü olan sözcüklerin seçilmesi gerekir. İnsanların sözcük evrenini taramakla onların dünyaya gebe olan sözcükleri ve insanların dünyayı okumasından gelen sözcükler öğrenilmiş olur. Akabinde gelen kodlamalar ile insanlara gerçek durumları temsil eden resimlerle sözcükler geri verilir. Mesela *tuğla* sözcüğü bir ev inşa eden tuğla örücülerinin resimsel temsili ile sunulabilir. Buradaki maksat, sözcüğü mekanik olarak anımsamaktansa anlayıp değerlendirmesi için kişiyi kodlamalar ile karşı karşıya bırakmaktır. Sunulan resimlerdeki kodu çözme ya da Freire'nin deyişiyle *okuma* onlara insan pratiğinin dünyayı nasıl dönüştürdüğünü anlamaya yöneltir ve kültürün eleştirel alanını kavramaya götürür. İçinde buldukları mevcut durumların resimleri, insanlar daha sözcükleri okumaya başlamadan önce, dünyaya ilişkin önceki yorumları hakkında fikir yürütebilmeyi sağlar. Bu eleştirel okuma sayesinde artık makûs talihlerini farklı biçimde anlayabilir hale gelirler (Freire ve Macedo, 1998: 80).

Tijolo (tuğla) sözcüğü ilk üretken sözcük olarak dikkate alınarak Freire'nin yöntemini nasıl uyguladığı hakkında bilgi verilecek olursa öncelikle seçilen bu sözcük inşaat işi durumuna yerleştirilir. Tüm yönleriyle durum tartışıldıktan sonra sözcük ile işaret ettiği nesne arasında semantik bağ kurulur. Durumla bir kez ilişkilendirilen sözcük artık nesne olmaksızın sunulur. Sözcüğün *tijolo* olarak bir bütün sunulmasının akabinde hecelere ayrılır: *ti-jo-lo*. Sözcüğün parçaları görsel olarak sunulur fonemik ailenin tanınması sağlanır. Sözcüğün ilk hecesi olan *t*'nin baştaki sessiz harfinin diğer sesli harflerle olan kombinasyonu (ta-te-tı-to-tu) ile tüm fonemik aile öğretilir. Arkasından *jo*'ya ait kombinasyonun (ja-je-ji-jo-ju) ve *lo*'ya ait kombinasyonun (la-le-li-lo-lu) görseli sunulur ikinci ve üçüncü fonemik aileye ulaşılır. Oluşturulan fonemik aileler ekrana ya da tahtaya yansıtıldığında önceden görülen sözcüğün artık sadece hecesi tanınmaktadır. Katılımcılara sözcüğün ilk hecesi olan *t*'yi tanıdıkları zaman diğer hecelerle kıyaslamaları söylenir. Böylece katılımcılar tüm hecelerin aynı başladığını fakat farklı bittiği görürler ve bu yüzden hepsine *ti* hecesi diyemezler. Aynı şekilde *jo* ve *lo* hecelerine ait fonemik aile öğrenilir ve yeni heceler okunmaya çalışılır. Bu şekilde temel ünlü sesler hızlı bir şekilde kavranır ve katılımcılar üretici sözcükteki diğer iki heceyi tanımaya devam eder. En sonunda üç fonemik aile birlikte sunulur ve keşif kartı oluşturulur. Keşif kartında aşağıdaki gibi bir desen türü oluşturulur (Freire, 2021a: 81; Roberts, 2000: 81).

ta-te-ti-to-tu
ja-je-ji-jo-ju
la-le-li-lo-lu

Sesli harfleri iyice kavramak için keşif kartındaki heceleri yatay ve dikey okuyan katılımcılar sözel senteze başlarlar. Her bir heceyi seslendirdikten sonra, katılımcılara keşif kartında gösterilen parçalardan yeni kelimeler oluşturma fırsatı verilir. Mümkün olabilecek sözcüklerin kombinasyonlarını oluşturmaya çalışırlar. Dolayısıyla, okuma-yazma bilmeyenlerin kelimeler yaratma olasılığı ortaya çıkar. Oluşturdukları sözcükler aşağıdaki gibidir (Freire, 2021a: 82; Roberts, 2000: 81):

Tatu (armadillo) lajota (küçük kaldırım taşı) jato (jet) lote (lot) tela (ekran)
Luta (mücadele) lula (mürekkap balığı) loja (dükkân) juta (jüt)

Bir heceden sesli harf alarak, onu başka heceyle ilişkilendirip ve üçüncü bir heceyi ekleyen ve yeni bir sözcüğe ulaşan katılımcılar da olmaktadır. Örneğin *li*'den *i*'yi alıp, le ile birleştirir, te ekler ve leite (süt) sözcüğüne ulaşılır. Freire'nin deyişiyle bu yöntem gösteriyor ki sözel araştırmalar öğrenmeyle ilgili değil, tanımaya ilişkindir. Bu araştırmalar tamamlandığında katılımcılar aynı zamanda yazmaya da başlarlar. Öğrendikleri fonemlerin kombinasyonları ile yapabildikleri kadar sözcük türetmeleri istenir.

Burada önemli olan türettikleri sözcüklerin gerçek sözcükler olup olmaması değildir, onlardan beklenen fonemik kombinasyonların mekanizmasını keşfetmeleridir (Freire, 2021a:82).

Keşif kartı kullanarak fonemik mekanizma benimsenmeden önce katılımcıların karmaşık fonemlerle kelimeler yazmaları beklenen bir durum olamaz. Freire'nin bir okuma-yazma çalışmasında tartışmaların beşinci gününde basit fonemler üzerinde durulurken bir katılımcı tahtaya "Halk bilgili oy verme yoluyla Brezilya'nın sorunlarını çözecek." yazmıştır. Daha birkaç gün öncesine kadar okuma-yazma bilmeyen biri karmaşık fonemlerle kelimeler yazabilmiştir. Bir kez fonemik kombinasyonlar mekanizmasına hâkim olunca kendini konuştuğu şekilde ifade etmeye girişmiş ve başarılı olmuştur. Okuma-yazma bilmeyen birinin bu işe yeni başlamanın kararsızlığını yenerek güvenle ve okunaklı bir şekilde böyle bir cümle yazması ilginç bir durumdur. Freire'nin eşi bunun katılımcıların insanın kültür yaratan bir varlık olduğuna dair tartışmalardan başlayarak kendilerinin tam bir insan olduklarını keşfetmeleri, böylelikle kendi motor faaliyetlerinde yansıyan öğrenme kapasitelerine giderek artan bir güven kazanmaları olgusu sayesinde olduğunu düşünmektedir (Freire, 2021a: 82-83).

Freire'nin okuma- yazma yöntemine bakıldığında okuma-yazma öğretirken sözdizimsel kuralları mesela belirli yüklemelerden sonra gelen ilgeçleri, cinsiyet ve sayı uyumunu, harf düşmelerini yöneten kuralları öğrencilerin belleyeceği şemalara indirgemediğini belirtmektedir. Bunun aksine o, bütün bunları öğrencilerin merakını canlı ve dinamik tutarak kendilerine veya belirlenen yazarlara ait metinlerin bütünü içinde keşfedecekleri şekilde onlara sunmuştur. Ona göre öğrenciler tanımları mekanik olarak bellemek zorunda değildir, fakat tanımın altında yatan anlamı öğrenmeleri gereklidir. Anlamını öğrenmek suretiyle onu nasıl belleyeceklerini, nasıl yerli yerine oturtacakları bilmeleri mümkündür. Çünkü bir nesnenin tanımını mekanik olarak akılda tutmak onu biliyor olmak manasına gelmez. Bir metni bir nesnenin tanımı olarak okumak ve tanımını akılda tutmak gerçek bir okuma değildir ve kişiyi nesneye o metinde gönderme yapılan bilgiye de ulaştırmaz (Freire ve Macedo, 1998: 77). Freire'ye göre eğitimi sadece nesnenin kavramının bir profilini öğrencilere aktarmakla yetinmemelidir. Diyelim ki Portekizce öğretilecek; bunu yaparken aksanların kullanımını, özne-yüklem uygunluğunu, fiillerin sözdizimini, ismin hallerini, zamirlerin kullanımını ve kişisel masterları öğretmenin yanı sıra dilin toplumsal sınıfla ilgili meselelerine değinilmeden geçilmemelidir. Sınıf sözdizimi, anlam bilgisi, gramer ve yazım kuralları meselesinden uzak durulmamalıdır. İçeriğin öğretilmesinin yarın, gerçekliğin radikal bir bilgisini yaratacağını beklemek eleştirel değil, kontrol altında bir pozisyon almak anlamına gelir (Freire, 2019c: 74).

Freire yaptığı işin önemine binaen;

Okuma ve yazmayı öğretmeyi ben daima siyasal bir eylem, bir bilgi eylemi ve bu yüzden yaratıcı bir eylem olarak gördüm. Onun, "ba-be-bi-bo-bu, la-le-li-lo-lu" alıştırmasında olduğu gibi, ünlü sesleri mekanik olarak belleme çalışmasıyla meşgul olmam benim için olanaksızdı. Ne de okuma ve yazmayı öğrenmeyi yalnızca sözcükleri, heceleri ya da harfleri öğrenmeye; öğretmenin kendi sözcükleriyle öğrencilerin boş kafalarına güya dolduracağı bir öğretim sürecine indirgeyebildim. Tersine öğrenci, bir bilme ve yaratma eylemi olarak okuma ve yazmayı öğrenme sürecinin öznesidir. Onun öğretmenin yardımına gerek duyuyor oluşu, her eğitimsel durumda olduğu gibi, bu yardımın öğrencinin yaratıcılığını ve onun kendi yazılı dilini kurma ve bu dili okuma sorumluluğunu ortadan kaldırdığı anlamına gelmez (Freire ve Macedo, 1998: 78-79).

sözlerini dile getirmektedir. Freire, okuma-yazmayı öğrenmedeki bu başarının ardından bunun pekiştirilmesini, toplumsal ve siyasi dönüşüme yoğunlaşan bir aşamanın bunu takip etmesini ummaktadır. Onun belirttiği manada okuryazarlık toplumun yeniden yapılanmasında hayati öneme sahiptir. Üretken sözcüklerden ve üretken temalardan başlayan okuryazarlık toplumsal yaşamın sorunlarından, mücadelelerinden, çatışmalarından ve politikalarından doğar ve eleştirel keşif yoluyla

belirlenir (Roberts, 2000: 82). Bu nedenle okuryazarlığa geçmişe, bugüne ve geleceğe dair kavrayışı düzenleyici toplumsal bir yapı olarak bakılmalı ve okuryazarlık insanın yaşamını ve özgürlük olanaklarını yükselten ve genişleten siyasi bir proje içinde temellendirilmelidir (Giroux, 1998: 34)

Sonuç

Eğitime teorik olduğu kadar pratikte de büyük katkılar sağlayan Freire'nin başarılarından biri geliştirmiş olduğu okuryazarlık yöntemidir. Freire bu yöntemi ile okuma-yazma anlayışlarına yeni bir soluk kazandırmıştır. Okuryazarlık çalışmalarında Freire'nin izlerine halen rastlamak mümkündür, bazı değişiklikler olsa da Freire'nin yöntemi kullanılmaya devam etmektedir. Bu yöntemde öncelikle okuma-yazma öğrenenlerin sözcük evreninin araştırılmasıyla başlanır, öğrenenlerin içinde buldukları bağlama ilişkin ve onlar için hayati öneme sahip, fonemik olarak zengin sözcükler üretken sözcük olarak tespit edilir. Daha sonra bu sözcükler için belli basamaklar titizlikle takip edilerek kod çözümlemeleri yapılır, varoluşsal durumların açığa çıkması sağlanır. Mesela seçilen üretken bir sözcük somut bir durumun temsiline dayalı bir şekilde öğrenenlere sunulur. Sözcük basitçe yazılır. Akabinde bu sözcük hecelerine ayrılarak bir daha yazılır. İlk hecenin fonemik ailesi verilir, bunu ikinci ve üçüncü hecenin fonemik ailesini verme izler. Yani kodu çözülen sözcüğün fonemik aileleri öğrenenlere gösterilir. Öğrenen kişi de fonemik aileler kümesindeki parçaları bir araya getirmek koşuluyla kendine göre kombinasyonlar oluşturur. Kısaca okuma-yazma öğrenen kişi heceleri birleştirmek koşuluyla sözcük oluşturduğunda okuryazar hale gelir. Bu izence Freire'ye özgü okuma-yazmanın metodolojisini oluşturur. Hece tanımaya ve hecelerden kombinasyonlar yaparak sözcük türetmeye dayalı bu yöntem öğrenenin kısa sürede okuryazar olmasını sağlamaktadır. Fakat Freire'nin okuryazarlık üzerine olan çalışmalarını sadece okuma-yazmanın öğretilmesine ilişkin bir dizi uygulamadan ibaret olmadığını da unutmamak gerekir. Onun yöntemi okuma-yazmayı öğrenmeyi sağlayan bir dizi yöntem ve teknikten çok daha fazlasıdır. Okuma-yazmayı öğrenmek Freire'de onun mekaniğini aşan bir durumdur. Onun okuma-yazmaya yüklediği mana sözcüklerin ya da cümlelerin dudaklardan ve kalemlerden dökülmesinden daha yüce bir iştir.

Freire'de okuma-yazmanın mekaniğinden mahiyeti daha önemlidir. Bu mahiyet insanın benliğinin dönüşümünü sağlaması ve benliğini dönüştüren insanın dünyayı dönüştürme teşebbüsüne yönelmesi ile alakalıdır. Sözcüğü okumanın dünyayı okumak olduğu düsturundan hareket eden Freire; okuryazarlık yöntemi sayesinde insanın kendisine, yaşamına ve dünyaya dair ona dayatılan ve onu inanmak mecburiyetinde bırakan verili hakikatleri alt etmesini ve insanın bizzat kendisinin insanla, dünyayla ve yaşamla bağ kurarak gerçekliğin kendine has yorumuna ulaşmasını istemektedir. Çünkü insanın, dünyanın ve yaşamın ne olduğu farklı perspektiflere göre değişiklik göstermekte ve sonsuzcu yorumlanabilmektedir. Bu yüzden insanın ona sunulmuş olan hakikatlere itibar edip bağlanması yerine gerçekliğe kendi elleriyle dokunması ve onu kendi gözleriyle görüp değerlendirmesi gerektiğine dikkatleri çekmektedir. Burada akıllara Nietzsche'nin *Böyle Buyurdu Zerdüşt*'te söylediği "Tüm yazılanlar arasında sevdiğim tek şey, birilerinin kendi kanıyla yazdığıdır. Kanla yaz: fark edeceksin ki, kan ruhtur." (Nietzsche, 2010: 64) cümleleri gelmektedir. Nietzsche gibi Freire de insanın kendi ruhu ile gerçekliği okuyup yazmasından yanadır. Zira başkalarının ruhu ile anlamak, anlamlandırmak ve yaşamak akla uygun gelmemektedir. Kendisini verili olana teslim eden bir benlik elbette kendi şahsına münhasır bir varoluş sergileyemeyeceği gibi dünyanın değişim ve dönüşümde de söz sahibi olamayacaktır. Bu yüzden Freire için okuryazar olmak şarttır.

Freire'nin özgünlüğü bir okuryazarlık yöntemi geliştirmesinden ziyade bu yöntemi kullanarak insan bilincini geliştirmek için verdiği mücadelede aranmalıdır. Freire'nin okuryazarlık yöntemi insanların

dünya içindeki varlıklarına ve varoluşlarına yönelik bilinç kazanmaları için bir vesiledir. İnsanların potansiyellerini açığa çıkarmanın bir yolu, arzu ve isteklerine göre eylemenin bir biçimidir. Ötekinin varlığını göz önünde bulundurma, onun arzu ve isteklerine karşı duyarlı olma halidir. Freire'nin okuryazarlık yöntemi okuma-yazma öğrenenleri güçlendirmeyi amaçlamasının yanı sıra bilinçlenen insanın toplumsal ve siyasal değişime ve dönüşüme yön vermesini de hedeflemiştir. Zira insan ancak bilinçlenirse ezildiğinin ve hor görüldüğünün farkına varır. Bu gidişata dur diyebilir ve bu gidişatın değişmesi için çaba sarf edebilir.

Okuma-yazmayı doğrudan insanların kendi yaşantılarıyla ilişkilendiren Freire, öğrenenlerin gerçekliğinden hareket etmiş ve insanların yaşamlarına değinmeyen, gündelik yaşamlarında karşılığı olmayan bir okuma-yazma etkinliğinden kaçınmıştır. Çünkü Freire, insanı şeyler dünyasındaki herhangi bir şeyden biriymiş gibi algılanmasına şiddetle karşı çıkar. O, insanı yaşamının aktif öznesi olarak görmek ister. Bu nedenle işe onun bildiği şeylerden ve varoluşsal durumlarından başlamayı yeğlemiştir. Kendine ve gerçekliğine karşı bir farkındalık oluşturan insan elbette kendini güçlendirmenin yolunu arayacaktır.

Son zamanların dünya çapında en ses getiren eğitimcilerinden biri olan Freire'nin düşünce ve uygulamalarından kendi payımıza düşen ne olabilir? Sözcüğü okumayı dünyayı okumak olarak gören Freire'nin eleştirel okuryazarlığına eğitim hayatında daha çok yer verebiliriz. Çünkü amaç harfleri ve sözcükleri tanımak değil, dünyayı anlamaktır. Eleştirel okuryazarlıkla amaç sorgulayan, derin düşünebilen, yeni fikirlere açık, yaratıcı düşünceye sahip, adalete ve eşitliğe önem veren, başkalarına empati kurabilen, özne olma yolunda ilerleyen ama toplumsal hayata duyarlı bireyler yetiştirmektir. Zaten günümüzde de eğitim ile benzer hedeflere ulaşılma istenmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için eleştirel okuryazarlık daha etkin hale getirilebilir. Mesela okullarda zorunlu ya da seçmeli olarak eleştirel okuryazarlık dersi bulunmaktadır. Fakat öğrenciler; araştıran, sorgulayan, bilgi ve becerisini kendi dünyasını ve toplumunu değiştirmek için kullanabilmekten uzak görünmektedir. Eleştirel okuryazarlığı daha işlevsel kılarak işe bu uçurumu kapatmakla başlanabilir.

Kaynakça

- Berthoff, A. E. (1998). Önsöz, *Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma* içinde (ss. 17-32). Ankara: İmge Kitabevi
- Freire, P. & Macedo, D. (1998). *Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma*. (Çev. Serap Ayhan). Ankara: İmge Kitabevi.
- Freire, P. (2019a). *Ezilenlerin Pedagojisi*. (Çev. Dilek Hattatoğlu & Erol Özbek). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2019b). *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler: Öğretmeye Cesaret Edenlere Mektuplar*. (Çev. Çağdaş Sümer). İstanbul: Yordam Kitap.
- Freire, P. (2019c). *Yüreğin Pedagojisi*. (Çev. Özgür Orhangazi). Ankara: Ütopya Yayınları.
- Freire, P. (2021a). *Eleştirel Bilinç İçin Eğitim*. (Çev. Dilek Hattatoğlu). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freire, P. (2021b). *Umudun Pedagojisi Ezilenlerin Pedagojisi'ni Yeniden Yaşamak*. (Çev. Çağdaş Sümer). İstanbul: Yordam Kitap.
- Giroux, H. A. (1993). Literacy and the Politics of Difference, (Eds. C. Lankshear & P. McLaren), *Critical Literacy, Politics, Praxis and the Postmodern* içinde (ss. 367-377). New York: Suny Press.
- Giroux, H. A. (1998). Okuma-Yazma ve Siyasal Güçlenme Eğitim Bilimi, *Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma* içinde (ss. 33-71). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kincheloe, J. L. (2018). *Eleştirel Pedagoji*. (Çev. Kemal İnal). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi.

- Macedo, D. (2019). 50. Yıl Özel Basımına Önsöz, *Ezilenlerin Pedagojisi* içinde (ss. 9-43). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Macedo, D. & Freire, N. (2019). Öndeyiş, *Kültür İşçileri Olarak Öğretmenler: Öğretmeye Cesaret Edenlere Mektuplar* içinde (9-23). İstanbul: Yordam Kitap.
- Mayo, P. (2012). *Özgürleřtiren Praksis*. (Çev. Hasan Hüseyin Aksoy & Naciye Aksoy). Ankara: Dipnot Yayınları.
- McLaren, P. (1994). *Life in Schools: An Introduction to Critical Pedagogy in the Foundations of Education*. Londra: Longman Publishing.
- McLaren, P. (2006). *Che Guevara, Paulo Freire ve Devrimin Pedagojisi*. (Çev. Hale Alpmen). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Nietzsche, F. (2010). Böyle Buyurdu Zerdüşt. (Çev. Murat Batmankaya). İstanbul: Say Yayınları.
- Roberts, P. (2000). *Education, Literacy, and Humanization: Exploring the Work of Paulo Freire*. Westport: Greenwood Publishing.
- Shor, I. (1999). What is Critical Literacy. *Journal For Pedagogy, Pluralism & Practice*, 4 (1), 1-32.
- Simon, R. I. (1987). Empowerment as a Pedagogy of Possibility. *National Council of Teachers of English, Language Arts*, 64, 370-382.
- Vittoria, P. (2017). *Paulo Freire "Diyaloğun Pedagojisine Giden Yol"*. (Çev. Yasemin Tezgiden Cakacak ve Erdal Cakacak). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Yıldırım, A. (2013). *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*. Ankara: Anı Yayıncılık.